

ZOFIA ABRAMOWICZ
Uniwersytet w Białymstoku
e-mail: abramowicz.zofia208@gmail.com

DOI: <http://dx.doi.org/10.17651/ONOMAST.60.5>

Onomastica LX, 2016

PL ISSN 0078-4648

IMIONA STAROTESTAMENTOWE W KULTURZE PODLASKICH ŻYDÓW I CHRZEŚCIJAN

Słowa tematyczne: antroponimia, imiona biblijne, kultura, judaizm, chrześcijaństwo

Trzy dominujące religie monoteistyczne: judaizm, chrześcijaństwo i islam są oparte na Biblii i w dużej mierze decydują o obliczu duchowym i kulturowym narodów z nimi związanych. Najstarszą religią jest judaizm, a świętą księgą jego wyznawców — Tora, nazywana też Pięcioksięgiem Mojżeszowym. Tora jest częścią Biblii, ściślej — Starego Testamentu (dalej: ST), przedstawiającego historię narodu żydowskiego. Podstawą judaizmu jest dekalog, który Mojżesz otrzymał od Boga. Te same przykazania stanowią podstawę chrześcijaństwa, którego twórca — Jezus z Nazaretu — pochodził z narodu żydowskiego. Nauka Jezusa Chrystusa została spisana po jego męczeńskiej śmierci przez uczniów w Ewangeliach. Ta część Biblii, zwana Nowym Testamentem (dalej: NT), jest świętą księgą chrześcijan. Pierwsi chrześcijanie wywodzili się z narodu żydowskiego, nie dziwi więc, że konfrontacja systemów antroponimicznych Żydów i chrześcijan wykazuje pewne elementy wspólne. Są to imiona biblijne należące do najstarszej warstwy chronologicznej systemów imienniczych obu konfesji. W porównaniu z liczbą imion w Biblii (około 3 tys.) okazuje się, że poszczególne narody chrześcijańskie przyswoiły tylko znikomą ich część. Polskie źródła średniowieczne odnotowują około 80 imion (Bubak, 1993, s. 12).

Imiona biblijne¹ chrześcijan dzielą się na dwie podstawowe grupy:

- starotestamentowe, zwykle pochodzenia hebrajskiego;
- nowotestamentowe, różnego pochodzenia: hebrajskiego, aramejskiego, greckiego, łacińskiego.

Wspólną warstwę imiennictwa żydowskiego i chrześcijańskiego tworzą imiona starotestamentowe, które są podstawą żydowskiego systemu nominacyjnego, czego dowodzą badania nad nazewnictwem ludności żydowskiej z regionu pod-

¹ Prezentowane są tu imiona biblijne w formach występujących w Biblii Tysiąclecia (wyd. 4, 1991). W dalszej części pracy przy odsyłaniu do fragmentów Pisma Św. lub cytatów biblijnych używa się powszechnie przyjętych skrótów, stosowanych w Biblii Tysiąclecia.

laskiego (Abramowicz, 1993, s. 80–113, 209–256, 384–477; 2010, s. 42–122). W kulturze żydowskiej imiona NT oraz inne imiona chrześcijańskie pojawiają się sporadycznie i zazwyczaj ich nominacji towarzyszy inna motywacja niż u chrześcijan, np. nadanie imienia pochodzenia łac. *Benedykt* ‘błogosławiony, święty’ (Malec, 1994, s. 197) w rodzinie żydowskiej wiąże się ze znaczeniem starotestamentowego imienia *Baruch* ‘błogosławiony, wielbiony’ (Malec, 1994, s. 196; Tronina, Walewski, 2009, s. 62). Motywacja wyboru imienia *Benedykt* u chrześcijan ma zupełnie inne podstawy kulturowe. Narody chrześcijańskie nie kierowały się znaczeniem imienia. W kulturze chrześcijańskiej podstawowe znaczenie miało i ma nawiązanie do postaci noszących dane imiona, zwłaszcza tych, które przez swoją działalność, męczeństwo i inne zasługi wobec Boga i Kościoła osiągnęły świętość, a ich życie powinno być wzorem do naśladowania. Taka motywacja nie jest też obca kulturze żydowskiej, dotyczy jednak imion starotestamentowych i ludzi, którzy tworzyli historię oraz kulturę Izraela (np. imion patriarchów, proroków i innych ważnych dla narodu żydowskiego postaci ST). Dlatego dziecko żydowskie otrzymuje imię na cześć patriarchy, syna Izraela, założyciela „domu Józefa”, w rodzinach chrześcijańskich zaś nadanie tego samego imienia *Józef* jest motywowane odniesieniem do zupełnie innej postaci biblijnej — św. Józefa, oblubieńca NMP, opiekuna Jezusa. Te różnice kulturowe znajdują odbicie w przekładach Pisma Św. na różne języki. Imiona mające ten sam źródłosłów często różnią się fonetycznie w obu częściach Biblii. Porównajmy w polskim przekładzie Biblii kluczowe i święte dla chrześcijan imię *Jezus*. Imię w takiej postaci występuje tylko w NT jako nazwa osobowa syna Marii i Józefa z Nazaretu. W nazewnictwie ST na określenie licznych postaci występuje wyłącznie forma *Jozue*. Obie formy mają ten sam źródłosłów: z hebr. *je(ho)szua* ‘Jahwe jest zbawcą’, gr. *Iesous*, *Iason* (Tronina, Walewski, 2009, s. 159). Podobnie jest w wypadku imienia *Jan*, z hebr. *j(eh)ochanan* ‘Jahwe obdarzył łaską’, gr. *Ioannes* (s. 144). Na określenie postaci biblijnych ST używa się w przekładach formy *Jochanan* (1 Krn 5,35), chociaż w Księdze Machabejskiej wymienione osoby o tym imieniu: Jan Gaddi (1 Mch 2,2), Jan, syn Akkosa (1 Mch 8,17), Jan (Hirkan) (1 Mch 16,1,2) noszą już skróconą wersję imienia². Na uwagę zasługuje też postać starotestamentowa: syn Elioenaja, potomek Zorobabela i króla Jojakina. W ST jest on nazywany *Jochananem* (1 Krn 3,24), a wymieniany również w NT jako przodek Jezusa nosi już imię *Jan* (Łk 3,27). Wiele imion pochodzenia hebrajskiego już w ST ulegało różnicowaniu i modyfikacjom fonetycznym i strukturalnym. Przykładem mogą być: *Mattaniasz* (: hebr.

² Wiąże się to z ideą męczeństwa za wiarę w Boga, która najpełniej w ST została wyrażona w 2 Księdze Machabejskiej (Charkiewicz, 2015, s. 339), następnie przejęta przez chrześcijaństwo, chociaż należy też brać pod uwagę, że 1 Mch według Biblii Tysiąclecia (s. 484) została napisana po hebrajsku, lecz zachowała się tylko w tłumaczeniu na język grecki.

mattanjah(u) ‘dar Jahwe’); *Mattatiasz* (: gr. formy im. *Mattitiasz*); *Mattenaj* (hebr. skrótowiec od *Mattaniasz*); *Mattitiasz* (: hebr. *mattitjah(u)* ‘dar Jahwe’)³. Wymienione imiona nosi wiele postaci ST. W polskim przekładzie Biblii zachowane jest różnicowanie tych imion:

Mattaniasz jest imieniem: poprzednim króla Sedecjasza (2 Krl 24,17); syna Hemana (dziewięta głowa chóru śpiewaków; 1 Krn 25,4,16); jednego z synów Asafa (2 Krn 20,14); lewity spośród synów Asafa (2 Krn 29,13); śpiewaka spośród synów Asafa (1 Krn 9,15; Ne 11,17); przodka Chanana (Ne 13,13); czterech Izraelitów, którzy musieli oddalić cudzoziemskie żony (Ezd 10,26–37).

Imię w formie *Mattenaj* w Biblii noszą trzy osoby: dwóch Izraelitów zmuszonych oddalić cudzoziemskie żony (Ezd 10,33,37) oraz przywódca kapłańskiego rodu Jojariba (Ne 12,19).

Imię *Mattitiasz* w Biblii jest wymienione ośmiokrotnie jako: imię lewity, pierworodnego Szalluma (1 Krn 9,11); lewity odźwiernego (1 Krn 15,18), grającego na harfie (1 Krn 15,21; 16,5); przełożonego czternastej klasy śpiewaków (1 Krn 25,3; 21); Izraelity z synów Nebo (Ezd 10,43); świeckiego uczestnika liturgii czytania Prawa (Ne 8,4).

Imię w formie *Mattatiasz* wystąpiło w Księgach Machabejskich. Nosił je syn Jana, kapłan z rodu Joariba z Jerozolimy (1 Mch 2,1), oraz przodek w rodowodzie Jezusa (Łk 3,25).

W NT imię o tym samym źródłosłowie funkcjonuje już w zupełnie innej postaci. Jako imię ewangelisty w języku polskim przybrało postać *Mateusz*, a imię, które powstało ze skrócenia imienia *Mattitiasz*, w języku greckim zaczęło funkcjonować w formie *Matthias*, w polszczyźnie zadomowiło się natomiast w formie *Maciej*. Imię to nosił uczeń Jezusa, wybrany, by zastąpić Judasza i dopełnić liczbę dwunastu apostołów (Dz 1,21–26).

Różne formy imienia z pewnością wprowadzono celowo dla odróżnienia obu postaci NT, tym bardziej że obie nosili apostołowie Jezusa. Podobne rozróżnienie wprowadzono też w przekładach Biblii na inne języki. W rosyjskim przekładzie synodalnym Biblii imię apostoła i ewangelisty występuje w formie *Matfiej*, uczeń wybrany na miejsce Judasza jest natomiast nazywany imieniem *Matfij*, por.: Евангелие от *Матфея* (Мф) oraz *Матфуй* (Деян 1,23; 26)⁴. W angielskim przekładzie imię ewangelisty brzmi *Matthew* (Mt.), a imię ucznia wybranego, by zastąpić Judasza — *Matthias* (Ac. 1,23)⁵.

Różnicowanie formalne imion w celu indywidualizacji i identyfikacji poszczególnych postaci nie było jedynym powodem takich rozbieżności brzmie-

³ Informacje etymologiczne podano za: Tronina, Walewski, 2009, s. 186.

⁴ Zob. Pismo Św. w przekładzie rosyjskim (Bibliâ, 1998, s. 1041, 1162).

⁵ Zob. Pismo Św. w przekładzie angielskim (The Holy Bible, SW 19 3NN, s. 885, 1008).

niowych i strukturalnych nazw osobowych. Przede wszystkim różnice między nazewnictwem ST i NT wynikały z podstawowych źródeł przekładu. Translacji dokonywano nie z hebrajskiego oryginału Biblii, lecz z greckiej Septuaginty oraz łacińskiej Wulgaty. W ten sposób imiona *Jezus*, *Jan*, *Maciej*, *Mateusz* i in. przenikały do polszczyzny za pośrednictwem łaciny, która ponadto była językiem liturgicznym chrześcijaństwa zachodniego, a do języków narodów wschodnio-słowiańskich, związanych przez słowiański język liturgiczny (staro-cerkiewno-słowiański) z kulturą bizantyjską — za pośrednictwem greki. Chrześcijanie do swoich języków narodowych oraz gwar adaptowali imiona biblijne, które od początku znali jako warianty greckie lub łacińskie, Żydzi natomiast w swojej praktyce nominacyjnej używali hebrajskich form imion i przekształcali je w kraju osiedlenia pod wpływem różnorodnych czynników językowych i pozajęzykowych (kontakty kulturowe i językowe, prawo i decyzje władz kraju osiedlenia itp.), co potwierdzają podlaskie zabytki piśmiennictwa z XVI–XVII w.⁶, rejestrujące pewną grupę imion biblijnych w różnych formach (podstawowych i skróconych, przekształconych fonetycznie), z różną częstotliwością wykorzystywanych przez ówczesnych mieszkańców Podlasia. Stąd biorą się tak duże różnice fonetyczne i strukturalne pomiędzy nazewnictwem biblijnym ludności żydowskiej i chrześcijańskiej. Dlatego warto w tym miejscu przyjrzeć się bliżej imionom starotestamentowym podlaskich wyznawców judaizmu i chrześcijaństwa.

Podlaskie źródła historyczne z XVI–XVII w. zawierają bogaty materiał antroponimiczny. W tamtym czasie na Podlasiu niektóre imiona wywodzące się ze ST były wykorzystywane do nominacji przez wszystkich mieszkańców tych ziem, a zatem nie tylko przez ludność żydowską i chrześcijańską lecz także wyznawców islamu. Na zróżnicowanym etnicznie i kulturowo Podlasiu, zależnie od wyznaniowej⁷ i etnicznej⁸ przynależności nosiciela, a często także od charakteru zabyt-

⁶ Materiał imienniczy będący podstawą analizy jest zaczerpnięty z ilustracji w hasłach słownikowych pochodzących z prac opublikowanych (Abramowicz, Citko, Dacewicz, 1998; Dacewicz, 2008).

⁷ Mozaika wyznaniowa na Podlasiu w badanym okresie obejmowała nie tylko katolików i prawosławnych, chociaż te wyznania dominowały na tym terenie. Od końca XVI w. pojawili się tutaj unicy. Spośród wyznań reformowanych należy wymienić kalwinów i arian oraz nielicznych wyznawców luteranizmu. Dużą grupę stanowili natomiast Żydzi, a kahał w Tykocinie był bardzo liczącym się ośrodkiem w Rzeczypospolitej przedrozbiorowej. Ponadto mieszkańcami Podlasia byli wyznawcy islamu.

⁸ Pograniczne terytorium nad środkowym Bugiem, Narwią i Biebrzą, zwane od XV w. Podlasiem, od zarania swych dziejów było różnoetniczne. O te ziemie rywalizowali władcy Wielkiego Księstwa Litewskiego i Mazowszanie, czego konsekwencją były ciągłe zmiany przynależności państwowej. Skutkiem takiego stanu było osadnictwo zróżnicowane pod względem nie tylko wyznaniowym, ale i etnicznym. Zbiegały się tu fale napływającego od wschodu osadnictwa ruskiego — według dzisiejszej nomenklatury: białoruskiego i ukraińskiego — oraz litewskiego, od zachodu zaś mazowieckiego, czyli polskiego. W różnych okresach pojawiało się też osadnictwo napływowe (Tatarzy, Żydzi, Czesi i in.). Obszernie na ten temat w publikacjach: Jarmolik, 1989; Laszuk 1999 i in.; Wyrobisz, 1981.

ku piśmiennictwa, te same imiona biblijne przybierały różne warianty, chociaż formy alternacyjne mogły pokrywać się we wszystkich konfesjach. Przykładem ilustrującym, z jednej strony, zróżnicowanie, z drugiej zaś — synkretyzm językowy i kulturowy Podlasia może być imię *Abram/Abraham*. W Biblii występują obie odmianki imienia pierwszego patriarchy, protoplasty narodu wybranego Starego i Nowego Przymierza: *Abram* (: hebr. 'ab^eram 'ojciec jest wzniosły' Rdz 11,26) i *Abraham* (: hebr. 'ab^eraham 'ojciec wielu narodów' Rdz 17,5). Chociaż zmiana imienia *Abram* na *Abraham* jest tylko zabiegiem językowym, to w kontekście Księgi Rodzaju (17,5) ustanawia nowe imię „ojca wielu narodów” (Tronina, Walewski, 2009, s. 28). W materiale źródłowym z Podlasia wystąpiły oba imiona w formach podstawowych funkcjonujących w polszczyźnie oraz wariantach utrwalonych w innych językach lub gwarach. Nosicielami ich byli zarówno przedstawiciele społeczności chrześcijańskiej (urzędnicy, duchowieństwo, szlachta), jak i ludności żydowskiej oraz tatarskiej⁹. Ludność katolicka oraz żydowska zazwyczaj używała pełnych form biblijnych, czego dowodzi materiał ilustracyjny, por.:

Abraham: *Abraham Lubowidzki komornik drohicki, Abraham Wiszowaty 1539, 1569–1591, JIII 250; szl. Abraham Sieninski 1676, RPD 354; Abracsam Waiswaser Stary 1571, IT 16; Abraham Wiszowathi cameriarus terrestris Bielscenis de Szumki 1569, AU 243; Abraham Zaleski 1623, MK 169 k. 4–5; G. Abrahamo Zbonski de Zbąszyn 1640, KD 393.*

Abram: *Slachetny Abram syn Stanisławow, ks. Abram Płoński, pleban z Poświętnego, śl. Abram Rikacz Jabłoński, śl. Abram Wysowaty komornik ziemski 1580, JI 42, 110, 90, 123; Abram z żoną 1654, RM 285; Abram Gimpielewicc, Abram Kantor, Abram Stary Waiswaser, Abram Zzyd 1571, IT 17, 35, 34; Abram Chaczowicz 1558, IB 39; Abram Nadmów 1578, IG 59; Abram Osmolski 1640–1641, KB 20; Abram Rusinowicz 1566, IA 11; Abram Wawriłowicz 1560–1563, RBS 447; Abram Włostowicz 1528, JI 217.*

Imię *Abram* w XVI–XVII w. występowało też z protetycznymi spółgłoskami *H* lub *J*:

Habram: *Habram z cześnikami swemi z Biziow...* 1580, JI 54; **Jabram:** *śl. Jabram z Jątewia 1580, JI 120; Jabram Boszkowicz 1565, IA 8.*

⁹ W tym miejscu warto też zwrócić uwagę na mniejszość tatarską, chociaż jej antroponimia nie jest przedmiotem analizy w tym artykule. Islam, podobnie jak chrześcijaństwo, rozwinął się na bazie judaizmu i jego system imienniczy wchłonął wiele imion biblijnych, czego przykładem może być imię *Abraham*, które na Podlasiu w XVI–XVII w. u ludności tatarskiej najczęściej funkcjonowało w formach przekształconych fonetycznie w stosunku do oryginalnej hebrajskiej postaci imienia, por.: **Abragim:** *kniaź Abragim Murtazicz 1590, AWAK 31, s. 73; Abraham:* *Bohdan i Abraham Asanowicze 1631, RDT 83–132; Abrain:* *Abrain Naumow 1578, IG 68; Ibragim:* *Ibragim Jasienowicz 1582, AWAK 31, s. 33; Ibrahim:* *Ibrahim Asanowicz 1631, RDT 83–132; Obragim:* *Obragim Jachowicz Osaitowicz 1591, AWAK 31, s. 74; Obragim Jesiniewicz 1582, AWAK 31, s. 44.*

Ludność prawosławna przyswoiła te imiona w formach: *Abram, Abramij* oraz — przez język staro-cerkiewno-słowiański — *Awraam i Awraamij, Awramij*. Materiał dokumentacyjny potwierdza obecność form przekształconych fonetycznie oraz struktur sufiksalnych:

Auram: *Auram Rybak* 1560, IN 68; **Awram:** *Awram, Prokop, Josz a Olichwier Onoskowiczy* 1558, RG 374; **Awrassko:** *Awrassko Rzepka* 1571, IT 35.

W materiałach źródłowych imiona ludności chrześcijańskiej występowały w wariantach łacińskich, cerkiewnosłowiańskich, polskich, ruskich oraz w formach skróconych. Odnotowane w podlaskich zabytkach piśmiennictwa XVI–XVII w. imiona biblijne Żydów są zestawiane z imionami ludności chrześcijańskiej w niżej zamieszczonej tabeli. Punktem odniesienia jest apelatywna baza imienia, zazwyczaj hebrajska, ponieważ imiennictwo biblijne wywodzi się przeważnie z kultury i języka wyznawców judaizmu. Formy podstawowe imion biblijnych przytacza się w takiej postaci, w jakiej występują w polskim przekładzie Biblii (Biblia Tysiąclecia); wyróżnia się je pogrubioną czcionką. Podlaski materiał źródłowy jest podany po krótkim komentarzu etymologicznym¹⁰ i wyróżniony kursywą. Z zestawienia wynika, że nie wszystkie imiona żydowskich mieszkańców Podlasia w XVI–XVII w. znajdowały uznanie wśród chrześcijan. Nie wszystkie też imiona biblijne ST nadane przez chrześcijan wystąpiły w zasobie imion wykorzystanych przez ludność żydowską. Także spośród form alternacyjnych imion tylko niektóre warianty znalazły potwierdzenie w materiale dokumentacyjnym obu konfesji.

Imiona biblijne ST ludności żydowskiej Podlasia	Imiona biblijne ST ludności chrześcijańskiej Podlasia
Aaron : hebr. <i>'aharon</i> , znaczenie nieznane, zapewne z egip. <i>'rn</i> 'wielkie jest imię bóstwa', w tradycji bibl. związane z hebr. nazwą arki: <i>Aaron, Ahron, Aran, Aron, Groń, Hron, Ogron, Ohron, Orel, Orko, Ronka</i>	—
Abel : hebr. <i>hebel</i> 'tchnienie, obłok'; im. może pochodzić od sum. <i>ibila</i> (: akad. <i>aplu</i> 'syn dziedziczący'): <i>Abel</i>	—
Abraham, Abram : hebr. <i>abram</i> 'ojciec jest wzniosły' albo akad. 'ojciec kocha'; w kontekście Rdz 17,5 imię <i>Abraham</i> otrzymuje znaczenie 'ojciec wielu narodów': <i>Abraham, Abram, Abramek, Abramiec, Abramko, Awram, Awraszko, Obram, Obrom</i>	<i>Abraham, Abram, Awram, Awrassko, Habram, Jabram</i>

¹⁰ Podaję za: Malec, 1994, s.188–348, oraz Tronina, Walewski, 2009, s. 23–275.

Imiona biblijne ST ludności żydowskiej Podlasia	Imiona biblijne ST ludności chrześcijańskiej Podlasia
Adam : zachsem. 'adam 'człowiek' –	<i>Adae, Adam, Adamo, Adamtus^a, Adamus, Jadam</i>
Asriel : hebr. 'asri'el, por. Izrael: <i>Asryel</i>	–
Baruch : hebr. <i>baruch</i> 'błogosławiony': <i>Borach, Borath, Boruch, Boruszek, Boruszko</i>	–
Beniamin : hebr. <i>binjamin</i> 'syn prawicy': <i>Bajnuż, Beń, Beniamin, Beniasz, Beniomin, Benius, Beniusz, Benjamin, Benomian, Bieniasz</i>	<i>Bienasz, Bienias, Bienik, Bień, Bieńko</i>
Chananel : hebr. <i>chanan'el</i> 'Bóg jest łaskawy': <i>Chanan, Chane, Chonc, Chonnc, Chonel, Chonom, Hona, Honek, Honko</i>	–
Cham : hebr. <i>cham</i> (może od zachsem. bóstwa słonecznego Chammu) –	<i>Cham</i>
Cherubin : hebr. <i>kerub</i> , l. mn. <i>kerubim</i> (: akad. <i>karabu</i> 'błogosławić') –	<i>Cherubin, Herubin</i>
Dan : hebr. <i>din</i> 'sądzić': <i>Dan</i>	–
Daniel : hebr. <i>daniije'l</i> 'Bóg jest moim sędzią': <i>Daniel</i>	<i>Dac, Dacz, Daniel, Daniło, Danik</i>
Dawid : hebr. <i>dawid</i> — etymologia niepewna, związana z rdzeniem <i>dod</i> 'krewny' lub 'umiłowany': <i>David, Dawid, Dawidek, Dawyd, Dawydek</i>	<i>Dawid, Dawyd</i>
Efraim : hebr. <i>eprajim</i> (: akad., sum. <i>apparu</i> 'żuławy, żyzna ziemia'): <i>Afracim, Efracim, Efroim, Fraim, Fromka</i>	–
Eleazar : hebr. 'el'azar 'Bóg udzielił pomocy': <i>Laie, Leijser, Lejzer, Leyser, Leyzer, Leyzor, Łazarz, Łazor</i>	<i>Łazarz, Łoza</i>
Ela : hebr. 'ela, aram. 'ela 'potężne drzewo, dąb, terebint': <i>Ela</i>	–
Eliasz : hebr. 'elijah(u) 'Jahwe jest moim Bogiem': <i>Elias, Heliasz, Ilia, Ilja, Ilka, Ilko, Illia</i>	<i>Eliasz, Ilacz, Ilia, Ilias, Iliasz, Ilkis, Ilko</i>
Elkana : hebr. 'elqana 'Bóg uczynił, założył': <i>Alkon, Elkan, Elko, Elkon</i>	–

Imiona biblijne ST ludności żydowskiej Podlasia	Imiona biblijne ST ludności chrześcijańskiej Podlasia
Emanuel : hebr. 'immanu'el 'Bóg z nami': <i>Man, Manes, Manus, Manee, Menke, Menko, Monius, Moniusz, Monusz, Mons</i>	<i>Man, Manel, Maney, Mantel, Manuel</i>
Ezdrasz : aram. 'ezra '(Bóg jest) pomocą': <i>Esre, Esron, Ezro</i>	–
Ezechiel : hebr. <i>jechezqe'l</i> 'niech Bóg uczyni mocnym': <i>Chackiel, Chackieło, Chacko, Chaske, Chaskiel, Chaszkiel, Hackel, Hackiel, Haskiel</i>	<i>Ezechiel</i>
Gabriel : hebr. <i>gabri'el</i> 'mąż Boży' –	<i>Awryło, Gabriel, Gabrielio, Gabrielis, Gabryel, Hawryło, Hawdzicz, Hawdziesz, Hawryło</i>
Godoliasz : hebr. <i>gedaljahu</i> 'Jahwe wywyższył': <i>Gdal, Gedal, Gedali, Gedalje, Geldage, Goldage</i>	–
Gerszon : hebr. <i>gerszon</i> 'wygnaniec': <i>Gersen, Gerson, Gersz, Gierszen, Gierszon, Horson</i>	–
Hillel : hebr. <i>hillel</i> 'wielbiciel (Boga)': <i>Geler, Hilel, Hiler, Hille, Hilleb, Hiller, Hyl, Hyło</i>	–
Hiob : hebr. 'ijjob, gr. <i>Iob</i> (: zachsem. 'ajja'abu 'gdzie jest ojciec?') –	<i>Iiew, Jiew, Jew, Jop, Jowa, Jowlasz</i>
Izaak : hebr. <i>jicchaq</i> '(Bóg) się uśmiechnął': <i>Azyk, Azyk, Azik, Azyk, Eisac, Hayzyk, Icchak, Icchanko, Icek, Ickel, Icko, Ickuk, Ićko, Idzko, Isaac, Isaak, Isac, Isak, Izak</i>	<i>Isakij, Sac, Sach, Sacz, Saczik, Sak</i>
Issachar : hebr. <i>jissaschar</i> '(Bóg) daje zapłatę': <i>Sachar</i>	–
Izajasz : hebr. <i>jesza'jah(u)</i> 'Jahwe jest zbawieniem': <i>Szaja, Schaje</i>	–
Izrael : hebr. <i>jisra'el</i> 'Bóg(El) okazał się mocny': <i>Israel, Izrael, Srol, Sralko</i>	–
Jakub : hebr. <i>ja'aqob</i> , skrót od sem. <i>ja'aqob'el</i> 'niech Bóg strzeże': <i>Jacob, Jacobus, Jakob, Jakow, Janchel, Jankel, Jankiel, Jokiel, Jokiem, Jukiew, Kappel, Kopel, Koppel</i>	<i>Jacobo, Jacobus, Jacub, Jak, Jakiel, Jako, Jakob, Jakow, Jakób, Jaksza, Jakub, Jakubich, Jakubko, Jakuch, Jakun, Jakuss, Jakuw, Kobusek, Kubas, Kubik</i>

Imiona biblijne ST ludności żydowskiej Podlasia	Imiona biblijne ST ludności chrześcijańskiej Podlasia
Jan : hebr. <i>j(eh)ochanan</i> 'Jahwe obdarzył łaską': <i>Chanan, Chanc, Chonc, Chonel, Chonom, Hona, Honek, Honko</i>	<i>Iwan, Iwaniec, Iwanko, Iwas, Iwasko, Iwaszko, Iwaśko, Iwoch, Jan, Janczuk, Jancyk, Janeczko, Janek, Janiczko, Janik, Janko, Janssel, Januc, Januch, Janucho, Janucz, Januć, Janus, Januss, Janussko, Janusz, Januta, Jasiek, Jasiuk, Jasko, Jasz, Jaszko, Jaś, Jaśko, Jawnuta, Joan, Joannes</i>
Jedidiasz : hebr. <i>jedidja</i> 'umiłowany przez Jahwe': <i>Jedyda</i>	–
Jekutiel : hebr. <i>jequti'el</i> 'Bóg karmi': <i>Kusale, Kuschel, Kusiel, Kuszel</i>	–
Jerachmiel : hebr. <i>jerachme'el</i> 'niech Bóg się zmiłuje!': <i>Rachmiel</i>	–
Jeremiasz : hebr. <i>jirmejah(u)</i> 'Jahwe wywyższył': <i>Irmja, Jeremiasz</i>	<i>Jarmacz, Jarmaz, Jarmoc, Jarmoch, Jarmocz, Jarmosz, Jarmusz, Jaroc, Jaroczik, Jaroma, Jerecz, Jeremiasz, Jeremiej</i>
Jerocham : hebr. <i>jerocham</i> 'niech (Bóg) się zmiłuje': <i>Hieruchim, Jeruchim</i>	–
Jojakim : hebr. <i>j(eh)ojaqim</i> 'Jahwe podniósł': <i>Joachim, Jochna, Juchno</i>	<i>Jakim, Jakimcza, Joach, Joachim, Joakim, Owkim</i>
Joel : hebr. <i>jo'el</i> 'Jahwe jest Bogiem': <i>Jeul, Jowel</i>	–
Jona, Jonasz : hebr. <i>jona</i> 'gołąb': <i>Jonas, Jone</i>	<i>Jona, Jonasz</i>
Jozjasz : hebr. <i>joszijjah(u)</i> 'Jahwe podtrzymuje': <i>Josz, Joszko</i>	<i>Iosia, Iosij, Josz, Joszko, Jusiy, Jusko</i>
Józef , hebr. <i>josep</i> 'niech (Bóg) doda (więcej dzieci)': <i>Jesko, Jeśko, Jezko, Jos, Josel, Joseph, Josephus, Josief, Josiel, Josio, Josko, Jossel, Joś, Jośka, Jośko, Jozef, Jozel, Jozep, Jozeph, Józef</i>	<i>Josefus, Joseph, Josephus, Josch, Josko, Jośko, Jozef, Jozep, Jozeph, Jozephus, Jozew, Jozyp, Józef, Jusko, Juzik, Osip, Osiwka, Ossithko, Osop</i>
Jozue : hebr. <i>je(ho)szua</i> 'Jahwe jest zbawcą': <i>Ewszyja, Jeuzya, Jowzie, Jozuel, Osiej, Oszyia, Owsachai, Owsachaj, Owschaje, Owschay, Owsej, Owsie</i>	–
Juda : hebr. <i>jehuda</i> (: <i>jadach</i> 'wielbić'): <i>Ihuda, Ihudka, Jude, Judel, Judka, Judko</i>	<i>Judorko, Juguda</i>
Konanasz : hebr. <i>konanjahu</i> 'Jahwe ustanowił, utwierdził': <i>Conko, Koniuk</i>	<i>Konon, Konach</i>
Lewi : hebr. <i>lewi</i> 'przyłączony': <i>Lewe, Lewin, Lewko, Lewus</i>	–

Imiona biblijne ST ludności żydowskiej Podlasia	Imiona biblijne ST ludności chrześcijańskiej Podlasia
Łukasz ^b : gr. <i>Loukas</i> , łac. <i>Lucius</i> ‘światlisty, promienny’: <i>Lluka</i>	<i>Łukas, Łukasz, Łuc, Łucz</i>
Malachiasz : hebr. <i>mal’aki</i> ‘mój wysłannik’ –	<i>Malko, Malos, Maloss, Malosz, Małas, Małaszik, Małochwiew, Małos</i>
Manasses : hebr. <i>manasse</i> ‘pocieszyciel’ lub Menachem : hebr. <i>menachem</i> ‘ts.’: <i>Manasse, Manee, Manes, Manus, Menasza, Menche, Mencho, Menke, Menko, Monasche, Monius, Moniusz, Mons, Monusz</i>	–
Mardocheusz : hebr. <i>mordokaj</i> ‘(należący do) Marduka’: <i>Marduchaj, Moduchaj, Mordcha, Mordechaj, Mordko, Morduch, Morduchaj, Mortchaj, Mortchel, Mortel, Mortha, Morthaj, Morthaj, Morthel, Mortko, Motko</i>	–
Meszullam : hebr. <i>meszullam</i> ‘zwrócony, zastąpiony’: <i>Szylem</i>	–
Mikael : hebr. <i>mika’el</i> ‘któż jak Bóg’: <i>Michael, Michał, Michel, Miszko</i>	<i>Mic, Michael, Michaelij, Michajło, Michał, Michalko, Michajło, Michajło, Michnik, Michno, Micko, Micsal, Micsall, Micz, Miczuta, Mis, Miś, Misiuk, Misiuta, Misko, Miśko, Missko, Miszko</i>
Mojżesz : hebr. <i>mosze</i> , gr. <i>Moyses, Moses</i> , im. teoforyczne egip. pochodzenia z elem. <i>mos</i> ‘syn’: <i>Mojses, Mojżesz, Moses, Mosko, Moszko, Mowska, Moysia</i>	<i>Moisa, Mojszi, Moizesz, Moizzess, Mojsza, Mojzes, Mosiey, Mossko, Moysa, Moyses, Moysiey, Moyzesz, Moyzesz, Mozeiko</i>
Neftali : hebr. etymologia lud. ‘walczyłem’: <i>Naptalij, Nawtel, Newtal, Talk</i>	–
Natan : hebr. <i>natana’el</i> ‘Bóg dał’: <i>Natan, Nościk, Nota, Notchel, Nothan, Notka, Notko, Tchonon</i>	–
Nehemiasz : hebr. <i>nechemja</i> ‘Jahwe pocieszył’: <i>Nehemiasz, Chemiasz, Chomiasz</i>	–
Nahum : hebr. <i>nachum</i> ‘pocieszony’: <i>Nachum, Nachim, Nochem, Nochim, Nochym</i>	<i>Nac, Nacz, Namis, Namoyło, Naum, Nauc, Naucz, Naumik, Naumiecz</i>
Noe : hebr. <i>noach</i> ‘pocieszenie’: <i>Newech, Nowach</i>	–
Obadiasz : hebr. ‘ <i>obadjah(u)</i> ‘sługa Jahwe’ –	<i>Hawdzicz, Hawdziesz</i>
Ozeasz : hebr. <i>hosze’a</i> ‘(Bóg) wybawił’: <i>Haszyk, Hawszej, Hesio, Heszal, Hoschel, Howsiej</i>	<i>Osij, Osiej, Osiey</i>

Imiona biblijne ST ludności żydowskiej Podlasia	Imiona biblijne ST ludności chrześcijańskiej Podlasia
Palti, Paltiel : hebr. <i>palti</i> '(Bóg) jest moim ocaleniem': <i>Palter, Palta, Peltka</i>	–
Peres : hebr. <i>perec</i> 'wyłom': <i>Perec, Peretz</i> .	–
Pinchas : hebr. (: egip. <i>Pi-nnchsj</i> 'czarny, Nubijczyk'): <i>Pinchas</i>	–
Rafał : hebr. <i>repa'el</i> 'Bóg leczy': <i>Rafał, Rafael</i>	<i>Rafael, Rafał, Raphael</i>
Ruben : hebr. <i>re'uben</i> — etymologia lud. 'wejrzał na moje upokorzenie': <i>Rubin, Rufin, Rumin, Rewel</i>	–
Salmon : hebr. <i>szalmon</i> 'iskra': <i>Salmon</i>	<i>Salmon</i>
Salomon : hebr. <i>szelomo</i> 'człowiek pokoju': <i>Salomon, Schlaum, Schlom, Schlome, Schlomm, Słoma, Słomka, Szelom, Szłoma, Szłomka, Szłoma, Szłomka, Szłom</i>	<i>Salamon, Salomon</i>
Samson : hebr. <i>Szimszon</i> , im. teoforyczne ku czci boga słońca Szemesza: <i>Samson, Szymson</i>	<i>Samson, Samsonek</i>
Samuel : hebr. <i>szemu'el</i> 'El jest jego imieniem': <i>Samuel, Samujło, Schmul, Smojło, Szmoel, Szmojło, Szmujło, Szmul, Szmył</i>	<i>Samayło, Samniło, Samoc, Samoilo, Samoyło, Samuel, Samuilo, Samujło, Samuyło</i>
Saul : hebr. <i>sza'ul</i> 'wyproszony (u Boga)': <i>Schaul, Szawel, Szewel, Szowel</i>	–
Serafin : hebr. <i>seraphim</i> 'płonący' –	<i>Serafin, Seraphin, Serwin</i>
Serajasz , hebr. <i>serajah(u)</i> 'Jahwe okazał się władcą': <i>Sarel</i>	–
Sofoniasz : hebr. <i>cepanjah(u)</i> 'Jahwe ochrania' –	<i>Sohniej, Sopko</i>
Szeba : hebr. <i>szeba</i> '(Bóg jest) pełnią, szczęściem' (: akad. <i>Saba</i>) –	<i>Sabba, Sawa, Sawka, Sawko</i>
Szemariasz : hebr. <i>szemariah(u)</i> 'Jahwe ustrzegł': <i>Szmerł, Szmerła, Schmerel, Szmerko</i>	–
Szymon , hebr. <i>szim'on</i> '(Bóg) wysłuchał': <i>Siemion, Sienko, Simon, Symko, Symon, Szmonko, Szymal, Szymel, Szymon, Szymoniec, Szymσιο, Szymul</i>	<i>Semen, Semin, Senko, Seńka, Siemien, Siemion, Siemo, Sien, Siencilo, Sieniuta, Sieniuto, Sienko, Simeon, Simko, Simon, Ssyman, Ssyman, Symko, Symon, Sziemien, Sziemion, Szijman, Sziman, Sziomoczko, Szyman, Szymanik, Szymek, Szymko, Szymon</i>

Imiona biblijne ST ludności żydowskiej Podlasia	Imiona biblijne ST ludności chrześcijańskiej Podlasia
*Tanchumet : hebr. <i>tanchumet</i> ‘pocieszenie’: <i>Tanchum</i>	–
Tobiasz : hebr. <i>tobijah(u)</i> ‘Jahwe jest dobry’: <i>Tebie, Tobias</i>	<i>Tobiasz, Tobia, Tobin</i>
Ur, Uri, Uriasz : hebr. ‘ur ‘światło’ (: akad. <i>uru, uri</i> ‘moje światło’; <i>urijjah(u)</i> ‘Jahwe jest moim światłem’): <i>Ura</i>	–
Uzzi : hebr. ‘ <i>uzzi</i> ‘(Bóg jest) moją mocą’: <i>Uzzi</i>	–
Uzziel : hebr. ‘ <i>uzzi’el</i> ‘Bóg jest moją siłą’: <i>Uzziel</i>	–
Zachariasz : hebr. <i>zekarjah(u)</i> ‘Jahwe wspomniał’: <i>Zachariasz</i>	<i>Zachar, Zacharias, Zachariasz, Zacharyasz</i>
Zerach : hebr. <i>zerach</i> ‘blask, zorza’: <i>Serach,</i> <i>Sorrah, Zarach, Zoruch</i>	–

^a Tak jest w źródle, chociaż imię to mogło zostać błędnie odczytane. W dwóch różnych źródłach historycznych występują poświadczenia nazwiska *Ciecierski* z różnymi formami imion: *Adauctus* (*Zbożny*) *Ciecierski chorąży droh.* 1595, UP 101 oraz *Adamtus Ciecierski* 1598–1599, JIII 253. Możliwe, że poświadczona forma *Adamtus* to błędnie odczytane imię *Adauctus*.

^b Imię to wprawdzie nie należy do zasobu imion starotestamentowych, warto jednak zwrócić na nie uwagę, gdyż jego treść nawiązuje do starotestamentowej kultury żydowskiej.

Z zestawienia biblijnych imion ST ludności żydowskiej i chrześcijańskiej na Podlasiu w XVI–XVII w. wynika, że tylko część z nich była w użyciu wśród wszystkich mieszkańców tego regionu. Większość imion starotestamentowych wykorzystanych przez żydowskich mieszkańców Podlasia w XVI–XVII w. nie wzbudziło zainteresowania chrześcijan. Należą do nich przede wszystkim imiona ważnych z punktu widzenia historii i tradycji kulturowej narodu żydowskiego postaci ST: *Aaron, Abel, Asriel, Baruch, Chananel, Dan, Efraim, Ela, Elkana, Ezdrasz, Godoliasz, Gerszon, Hillel, Issachar, Izajasz, Izrael, Jedidjasz, Jekutiel, Jerachmiel, Jerocham, Joel, Jozue, Lewi, Manasses, Mardocheusz, Meszulam, Neftali, Natan, Nechemiasz, Noe, Palti, Peres, Pinchas, Ruben, Saul, Serajasz, Szemariasz, Tanchumet, Uriasz, Uzzi, Uzziel, Zerach*. Spośród zarejestrowanych w podlaskich źródłach imion Żydów tylko niektóre funkcjonowały w podstawowych formach biblijnych lub bardzo zbliżonych do źródłosłowu. Alternacyjne warianty swoich imion ludność żydowska tworzyła przeważnie na podstawie formy hebrajskiej, np.: *Izajasz*, hebr. *jesza’jah(u)*: *Szaja, Schaje*; *Jan*, hebr. *j(eh)ochanan*: *Chanan, Chanc, Chonc, Chonel, Chonom, Hona, Honek, Honk*; *Jozue*, hebr. *je(ho)szua*: *Ewszyja, Jeuzyja, Oszyia, Owschay, Owsej, Owsie* itd.; *Juda*,

hebr. *jehuda*: *Ihuda, Ihudka, Jude, Judel*; *Mojżesz*, hebr. *mosze*: *Moszko, Mowsza* itp. Korzystała jednak również z wariantów przyswojonych przez chrześcijan: *Ilia, Józef, Mojżesz, Szymon, Zachariasz* itp., oraz typowych dla ludności miejscowej form alternacyjnych: *Awraszko, Siemion, Sienko, Simon, Symko, Symon* itp. Część imion biblijnych wykorzystanych do nominacji w XVI–XVII w. na Podlasiu nie została poświadczona w źródłach dotyczących ludności żydowskiej. Wśród nich znalazły się: *Cham, Cherubin, Gabriel, Hiob, Malachiasz, Obadiasz, Saba, Serafin, Sofoniasz*. Warto tym imionom poświęcić nieco uwagi, ponieważ nie wzbudzały one zainteresowania nie tylko żydowskich, lecz i chrześcijańskich mieszkańców Podlasia także w kolejnych stuleciach, poza nielicznymi wyjątkami. Z wymienionych imion w XIX i XX w. pojawiły się u ludności żydowskiej jako imiona bardzo rzadkie tylko *Obadiasz* w formie *Ewadija* i *Owadija*; *Hiob* w formie *Jowiel* oraz *Gabriel* w formie *Gawriel* (Abramowicz, 1993, s. 401, 409, 421; 2010, s. 56, 78), u chrześcijan, także jako imiona rzadkie: *Gabriel/Gawriił* oraz *Serafim* (1993, s. 425). Brak zainteresowania powyższymi imionami w diasporze żydowskiej należy łączyć z czynnikiem kulturowym. W ST imię *Cham* nosił drugi z synów Noego, ocalony z potopu (Rdz 5,32; 6,10; 10,1; 1 Krn 1,4), który, widząc nagość pijanego ojca, powiedział o tym swoim braciom (Rdz 9,22). Ze względu na ten czyn imię Chama otrzymało negatywne konotacje i z czasem uległo apelatywizacji, przyjmując znaczenie ‘człowiek ordynarny, grubiański, nieokrzesany’, i przestało być wykorzystywane do nominacji nie tylko przez Żydów, ale i przez chrześcijan. Kolejna postać ST, *Hiob*, popularny bohater tradycji Izraela (Ez 14,14; 20) i centralna postać Księgi Hioba jest wzorem cierpliwości w doświadczeniach. Brak zainteresowania tym imieniem ludności żydowskiej także może się wiązać z konotacją imienia. Żydzi starali się nadawać swoim dzieciom imiona dobrej wróżby, unikali więc nazw kojarzących się ze złym, ciężkim losem i cierpieniem, którego symbolem było życie Hioba. Zrozumiały jest też brak w systemie imienniczym Żydów imion *Cherubin* i *Serafim*, ponieważ Biblia nie rejestruje takich antropimów. W ST są to nazwy chórów anielskich (Rz 3,24; Wj 25,18; Iz 6,2; 6,6). O cherubach wspomina też NT (Hbr 9,5). W kulturze chrześcijańskiej dziecko powierzano opiece świętych patronów oraz aniołów i zapewne stąd te imiona występują w antropimii chrześcijańskiej, chociaż *Cherubin* i *Serafim* nigdy nie należały do imion popularnych (Abramowicz, 1993, s. 425; Malec, 1994, s. 203, 322). Kolejne dwa imiona niepoświadczone w antropimii Żydów podlaskich w XVI–XVII w. — *Malachiasz* i *Sofoniasz* — w Biblii pojawiają jako miana proroków: *Malachiasz* : hebr. *mal’aki* ‘mój wysłannik’ — imię tradycyjnie nadawane jednemu z Proroków Mniejszych, w którego księdze pojawia się ten termin (Ml 3,1). Antropim ten nie występował w tradycji żydowskiej, a imię proroka utworzono na bazie frazy „Oto Ja wysłę anioła mego...” (Ml 3,1). Imię drugie-

go proroka *Sofoniasz* : hebr. *cepanjah(u)*, ‘Jahwe ochrania’ w Biblii jest wymieniane siedmiokrotnie. Z najbardziej znanych postaci imię to nosili: potomek Kehata, przodek z rodu Hemana (1 Krn 6,9), jeden z „dwunastu proroków” (So 1,1), syn Maasejasza, drugi rangą kapłan w Jerozolimie (2 Krl 25,18; Jr 52,24), oraz ojciec Jozjasza w czasach proroka Zachariasza (Za 6,10). W tym wypadku niejasna jest przyczyna braku zainteresowania tym imieniem wśród społeczności żydowskiej nie tylko w XVI–XVII w., lecz i kolejnych stuleciach na Podlasiu. Nie wymienia też tego imienia A. Beider (2001, s. 613–682); A. Kolatch (1998, s. 119) umieszcza je jednak w swoim słowniku w formie *Tzefanya* i *Tzefanyahu*, co dowodzi, że było ono jednak przez Żydów nadawane, a na jego niewielką popularność wpływały inne, bliżej nieokreślone czynniki. Imię odnotowane jest również w słowniku B. Feldblyuma (1998, s. 87), w formie *Sofonia/Tsfan’e*, z odsyłaczem do biblijnego źródła (Zephaniah 1:1), co może sugerować wpływ rosyjskiej prawosławnej kultury nazewniczej, ponieważ to imię było bardziej znane i rozpowszechnione w chrześcijaństwie wschodnim (Malec, 1994, s. 323; Superanska, 1998, s. 301), podobnie jak *Saba/Sawwa*, które jako imię biblijne funkcjonowało w formie *Saba* lub *Szeba*. Do hebrajskiego zostało przejęte z akad. *Saba*. Była to nazwa najważniejszego królestwa południowej Arabii (XVIII–II w. przed Chrystusem). Jego mieszkańcy zwani byli Sabejczykami (Jl 4,8). W tradycji biblijnej ich przodkiem był Saba, potomek Kusza z rodu Chama (Rdz 10,7; 1 Krn 1,9), lub syn Joktana z rodu Sema (Rdz 10,28) bądź też Jokszana, potomka Abrahama i Ketury (Rdz 25,3; 1 Krn 1,32). Możliwe, że dotyczy to różnych plemion, które tworzyły później królestwo Saby. Imię w formie *Szeba* : hebr. *szeba* ‘(Bóg jest) pełnią, szczęściem’ nosiło kilka postaci ST: Beniaminita, syn Bikriego, zbuntowany przeciwko Dawidowi (2 Sm 20,1–22), Gadyta, wódz rodu w Galaadzie (1 Krn 5,13). W materiale imienniczym Żydów podlaskich z XVI–XVII w. imię nie wystąpiło w żadnej z tych form. Nie ma go również w antroponimii żydowskiej w XIX i XX w. (Abramowicz, 1993, s. 424–428). Takich form nie odnotował w swoim słowniku B. Feldblyum (1998, s. 124–125). Imię w wariacie *Shebe* A. Beider (2001, s. 410) połączył z etymologicznie różnym imieniem biblijnym *Szabbetaj* (ang. *Shabbethai*) : hebr. *szabbetaj* ‘(urodzony w) szabat’. W publikacji A. Kolatcha (1998, s. 107, 108) imię zostało umieszczone w wariantach *Saba* i *Sawa*, z etymologią: z aram. ‘dziadek’ lub ‘stary człowiek’, biblijne imię w formie *Szeba* o hebr. źródłosłowie nie zostało natomiast odnotowane, co może wskazywać na ciągły brak zainteresowania tym imieniem w środowisku żydowskim. Występujące w materiale dokumentacyjnym z XVI–XVII w. imię w postaci *Sawa* i formach pochodnych: *Sawka*, *Sawko*, *Sawon*, *Sawonko* świadczy o związku z chrześcijaństwem obrządku wschodniego, ponieważ w takiej formie utrwaliło się ono za pośrednictwem języka staro-cerkiewno-słowiańskiego w systemach imienniczych Słowian wschodnich

i swoją obecność w nich zawdzięcza raczej św. Sawie, uczniowi św. Metodego z IX w. (Fros, Sowa, 1979, s. 475), lub innym świętym o tym imieniu¹¹. Być może wystąpienie form *Saba* i *Sawa* w publikacji A. Kolatcha łączy się z popularnością imienia w kulturze prawosławnej.

Spośród imion NT w nazewnictwie żydowskim pojawiło się imię *Lluka*, gr. *Loukas* (: łac. *Lucius* ‘światlisty, promienny’), cerk. *Лька*, pol. *Łukasz*. W tradycji chrześcijańskiej imię to przede wszystkim łączy się z postacią ewangelisty i autora Dziejów Apostolskich, lekarza i współpracownika Pawła (Kol 4,14; Flm 24; 2 Tm 4,11). Występująca w materiale dokumentacyjnym forma imienia wskazuje na przejście od wyznawców prawosławia, trudno jednak przypuszczać, że społeczność żydowska przy wyborze imienia kierowała się nawiązaniem do tak ważnej postaci NT. Wybór imienia do nominacji mógł być podyktowany znaczeniem łacińskiej podstawy słowotwórczej ‘światlisty, promienisty’. W żydowskim systemie imienniczym nie brakuje imion etymologicznie związanych ze światłem, światłością, promiennością, dlatego imię *Lluka* mogło być kalką imienia starotestamentowego, por. np. imiona:

Ur : hebr. ‘ur’ ‘światło’ (z akad. *uru*). W ST wymieniane jest *Ur* chaldejskie, ojczyzna Abrahama (Rdz 11,28,31; Ne 9,7). Imię *Ur* nosił ojciec Elifeleta, jednego z żołnierzy Dawida (1 Krn 11,35).

Uri : hebr. ‘uri’ ‘moje światło’. W ST imię to nosili: syn Chura, ojciec Besaleela (Wj 31,2; 35,30; 1 Krn 2, 20; 2 Krn 1,5); ojciec Gebera, namiestnik Salomona w Galaadzie (1 Krl 4,19); odźwierny w czasach Ezdrasza (Ezd 10,24).

Uriasz : hebr. ‘urijah(u)’ ‘Jahwe jest moim światłem’, w ST jest wymieniane najczęściej (41). Imię to nosili: mąż Batszeby, jeden ze sławnych wojowników Dawida (2 Sm 11; 12,9; 23,39); współczesny Izajaszowi przywódca kapłanów jerozolimskich (Iz 8,2); syn Szemajasza z Kiriath-Jearim, prorok zgładzony przez króla Jojakima (Jr 26,20–23); ojciec kapłana Meremota (Ezdr 8,33; Ne 3,4,21); świecki dostojnik (Ezd 8,4).

Uriel : hebr. ‘uri’el ‘Bóg jest moim światłem’. W ST nosili to imię: lewita z rodu Kehata, przodek Samuela (1 Krn 6,9); lewita z rodu Kehata w czasach Dawida (1 Krn 15,5,11); ojciec Mikajahu, matki króla Abiasza (2 Krn 13,2).

W tradycji żydowskiej nie tylko imiona biblijne wiążą się ze znaczeniem światła, świetlistości, promienności. W XIX i XX w. do popularnych należało imię tal-mudyczne *Mejer*, por. hebr. *meir* ‘światlisty, lśniący, świecący’; występowały też imiona kobiece o zbliżonym znaczeniu: *Berta* : srwaniem. *beraht* ‘błyszczący, promieniejący’, *Helena/Jelena* : gr. *hele* ‘blask, jasność’ (Abramowicz, 2010, s. 70–71, 89, 100). W żydowskim systemie imienniczym imiona teoforyczne zajmują wysoką pozycję. Światło, świetlistość, blask, jasność, promiennosc w judaizmie ściśle

¹¹ Na przykład Saba Jerozolimski (VI w.).

łączą się z pojęciem Boga, dlatego występowanie zapożyczonych imion o takim znaczeniu bazy apelatywnej w nazewnictwie Żydów jest zjawiskiem naturalnym.

Imiona ludności chrześcijańskiej nadane w badanym okresie na Podlasiu wprawdzie pokrywają się z imionami żydowskich mieszkańców tych ziem tylko częściowo, lecz dobitnie świadczą o tym, że świętość ST, mimo dominacji NT, nie jest pomijana. Chrześcijanie otaczali wciąż wiele postaci ST. Zarówno w Kościele katolickim, jak i prawosławnym nie pomija się postaci ST szczególnie gorliwych w wierze i przestrzeganiu obowiązującego prawa. Zazwyczaj dzieli się je na kilka kategorii. Jedną z kategorii starotestamentowych świętych są praojcowie. Należą do nich patriarchowie, protoplaści rodu, którzy uwierzyli Bogu i podjęli z Nim współpracę. Do tej grupy świętych ST zalicza się także postaci z rodowodu Chrystusa oraz sprawiedliwych świętych, żyjących zgodnie z prawdą bożą, którzy osiągnęli świętość w codziennym świeckim życiu. W chrześcijaństwie są też czczone osoby natchnione Duchem Świętym, czyli prorocy. Jako reprezentanci Boga na ziemi byli pośrednikami między Bogiem a ludem¹². To tłumaczy wyjątkową popularność niektórych postaci ST i ich miejsce w kulturze chrześcijańskiej. Świadczą o tym również imiona występujące w podlaskim materiale dokumentacyjnym, chociaż nie wszystkie w równym stopniu osiągały popularność w kolejnych stuleciach. Spośród starotestamentowych imion używanych przez ludność chrześcijańską na Podlasiu w XVI–XVII w. cieszyły się mniejszą lub większą popularnością imiona zazwyczaj hebrajskiego pochodzenia: *Abraham, Abram, Adam, Beniamin, Cham, Cherubin, Daniel, Dawid, Eliaz, Emanuel, Ezechiel, Gabriel, Hiob/Jow, Izaak, Jakub, Jan, Joachim, Jona, Jonasz, Józef, Juda, Malachiasz, Michał, Mojżesz, Obadiasz, Rafał, Saba, Salmon, Salomon, Samuel, Serafin, Sofoniasz, Symeon/Szymon, Tobiasz, Zachariasz*. Można odnotować pewną prawidłowość: im popularniejsze imię, tym więcej w materiałach dokumentacyjnych z XVI–XVII w. występuje form alternacyjnych, co może wiązać się z potrzebą dokładnej identyfikacji człowieka, zwłaszcza przy braku stałych określeń dodatkowych. Trudno ustalić na podstawie materiału historycznego, co było powodem popularności jednych imion i braku zainteresowania innymi w tak odległej epoce. Jeśli jednak uważniej przyjrzymy się postaciom ze ST, to uderza fakt, że przyswajano przede wszystkim imiona osób niebudzących kontrowersji wśród społeczności chrześcijańskiej. Za przykład może posłużyć imię *Adam*, które zawdzięcza swą wielowiekową popularność wśród chrześcijan nie tylko postaci ze ST, praojcu rodzaju ludzkiego, lecz także swojej symbolice. Zachodniosemickie *'adam* 'człowiek' (odpowiednik akad. *awilu/amilu*, 'człowiek wolny', etymologicznie nie ma związku z „ziemią”). Jest to symbo-

¹² Zob. szczegółową typologię świętych ST w Kościele prawosławnym, którą przedstawia J. Charkiewicz w swojej najnowszej publikacji (2015, s. 337–345).

liczne określenie pierwszego człowieka (Rdz 4,25 i in.) oraz Chrystusa, Nowego Człowieka (Rz 5,14; 1 Kor 15,22,45) (Tronina, Walewski, 2009, s. 32).

Spośród wykorzystanych w XVI–XVII w. starotestamentowych imion biblijnych ponadczasową popularność zyskały tylko niektóre z nich. Niewątpliwie należą do nich: *Jakub, Jan, Józef i Michał*. Stale w imiennictwie chrześcijan występują też: *Adam, Daniel, Rafał, Symeon/Szymon*. Pozostałe imiona ciągle wprawdzie były w użyciu, ich popularność jednak wahała się dość widocznie w różnych latach i wiekach. Do tej grupy należy zaliczyć imiona: *Beniamin, Eliasz, Emanuel, Gabriel, Joachim, Mojżesz, Salomon, Samuel*¹³. Niektóre imiona nadawane w XVI–XVII w. w czasach nowszych całkowicie zniknęły z zasobu imienniczego chrześcijan. Tu należałoby wymienić imiona: *Cham, Cherubin, Dawid, Ezechiel, Hiob/Jow, Izaak, Juda, Malachiasz, Mojżesz, Obadiasz, Salmon* i inne. Część z nich już w badanym okresie należała u chrześcijan do bardzo rzadkich, w materiale dokumentacyjnym poświadczone były tylko raz, np.: *Cham, Ezechiel, Isakij, Salmon*. Poza imieniem *Cham*, które przestało wzbudzać zainteresowanie ze względu na konotacje, imiona *Ezechiel* i *Isakij* mogły kojarzyć się z nazewnictwem i kulturą żydowską, a imię *Salmon* już w czasach biblijnych należało do rzadkich. W Biblii występuje ono w kilku znaczeniach – jako antroponim jest wymienione pięciokrotnie: w ST imię *Salmon*, wywodzące się z hebr. *salmon* ‘iskierka’, nosił potomek Judy, syn Nachszona i ojciec Booza (Rt 4,20; 1 Krn 2,11), wymieniany też w NT jako przodek Jezusa (Mt 1,5). W ST odnotowano też imię o innej etymologii: *Salmon* (: hebr. *calmon* ‘ciemny’ lub ‘obraz, posąg’). Imię to nosił jeden ze sławnych wojowników Dawida, pochodzący z Achoach (2 Sm 23,28; 1 Krn 11,29). *Salmon* jako toponim (: hebr. *calmon* ‘cienisty, mroczny’) było nazwą góry Garizim lub Ebal (Sdz 9,48) oraz szczytu w masywie Charanu (Ps 68,15). Poświadczone tylko raz w podlaskich źródłach imię *Salmon* u chrześcijan mogło być motywowane postacią z rodowodu Jezusa. Zbyt słabe zakorzenienie imienia w kulturze żydowskiej i chrześcijańskiej oraz łączenie go z bardziej znanym i popularnym *Salomonem* mogło stać się przyczyną jego braku w systemach nazewniczych obu konfesji w kolejnych stuleciach. Dodatkowym czynnikiem osłabiającym popularność wymienionych imion u chrześcijan był rozwój kultu świętych. Wpływ tego zjawiska na kształtowanie się chrześcijańskich systemów nominacyjnych spowodował ich trwałe wyjście z obiegu, ponieważ brakowało im wsparcia w postaciach kolejnych świętych o danych imionach.

Jeśli poddamy wnikliwej analizie imiona o stabilnej popularności w ciągu całych stuleci, zwracają uwagę dwa fakty: są to imiona nie tylko wybitnych postaci z ST, o ogromnym ładunku symbolicznym, np.: *Jakub* to syn Izaaka i Rebeki; dom

¹³ O popularności imion w średniowiecznej Polsce zob. Malec, 1994, s. 175–388; w XIX i XX w. — Abramowicz, 1993, s. 384–477.

Jakuba to lud Izraela (Tronina, Walewski, 2009, s. 143), lecz także, a może przede wszystkim, imiona ważnych osób NT: *Jakub* — to ojciec Józefa, męża Maryi (Mt 1,15 i nast.); brat Jana (Mk, 10,35 i nast.); ojciec Judy, jeden z Dwunastu (Łk 6,16; Dz 1,13). Imię *Jan* zawdzięcza swą popularność w kulturze chrześcijańskiej nie tylko licznym starotestamentowym postaciom biblijnym, np.: imię to nosił kapłan z rodu Sadoka (1 Krn 26,3); Beniaminita sprzymierzony z Dawidem (1 Krn 12,5); syn Elioenaja, potomek Zorobabela i króla Jojakina (1 Krn 3,24), a zarazem przodek Jezusa (Łk 3,27), lecz także ważnym postaciom z NT: Janowi apostołowi i ewangelście; Janowi Chrzcicielowi, synowi Zachariasza; imię to nosił ojciec Szymona Piotra (J 1,42) i wiele innych osób¹⁴, oraz licznym świętym¹⁵. Józef to nie tylko syn Izraela, patriarcha, założyciel „domu Józefa” (należeli do niego Efraim i Manasses, również Beniamin), lecz także św. Józef, oblubieniec NMP, opiekun Jezusa (Mt 13,55; Mk 6,3 i in.). Michał, w formie hebrajskiej *Mikael* (: hebr. *mika'el* 'któż jak Bóg') najbardziej jest znany jako ojciec Zebadiasza (Ezd 8,8), anioł opiekuńczy ludu bożego, zwany Księciem (Dn 10,13,21), przeciwnik Szatana (Jud 9, Ap 12,7). Nie dziwi więc, że imiona tych postaci biblijnych osiągnęły w społeczeństwach chrześcijańskich tak wielką popularność, chociaż korzeniami sięgają kultury judaizmu. Dodatkowym czynnikiem, który decydował o rozpowszechnianiu się poszczególnych imion starotestamentowych, byli kolejni święci NT oraz pierwsi męczennicy, wyznawcy, hierarchowie i duchowni, którzy swoją działalnością i życiem dawali świadectwo wiary i zasłużyli na świętość¹⁶. Wielu pierwszych chrześcijan, także ci, którzy zostali uznani za świętych, nosiło imiona już zaświadczone w ST lub NT. Dzięki temu w systemach imienniczych różnych wyznań chrześcijańskich rozpowszechniały się i utrwały imiona najbardziej znanych i ważnych świętych, na co w dużej mierze miało wpływ pojawianie się kolejnych świętych o tym samym imieniu.

Zestawienie imion z ST wyznawców judaizmu i chrześcijaństwa na Podlasiu w XVI–XVII w. pokazuje, że chrześcijaństwo, mimo swojego zakorzenienia w judaizmie, w niewielkim stopniu czerpało z bogactwa antroponimii starotestamentowej. Tego typu imiona, przyswojone przez chrześcijan, zazwyczaj mają kontynuację w NT i ściśle łączą się z życiem i działalnością Jezusa Chrystusa oraz postaciami z Jego rodowodu. Imiona podlaskiej ludności chrześcijańskiej różnią się formalnie od imion żydowskich, występują w postaciach łacińskich lub zlatynizowanych, czasami też cerkiewnych, chociaż najbardziej rozpowszechniły się w formach narodowych (polskich, litewskich, białoruskich, ukraińskich) lub gwarowych, typowych dla poszczególnych grup etnicznych¹⁷ zamieszkujących

¹⁴ Obszerniej na ten temat zob. Tronina, Walewski, 2009, s. 144.

¹⁵ W publikacji „Święci na każdy dzień” (2011, s. 965) wymienia się 83 świętych o tym imieniu.

¹⁶ Zob. tamże indeks osobowy (s. 957–975).

¹⁷ Zob. przypis 8.

Podlasie. W takiej postaci, utrwalone z czasem w nazwiskach, stały się wykładnikami etnicznej i kulturowej przynależności osoby nominowanej na zróżnicowanym narodowościowo terytorium.

ŹRÓDŁA

Rękopisy

- IA — Inwentarz włości augustowskiej z 1565 roku. Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa (dalej: AGAD), Archiwum Potockich z Radzyna, 213.
- IG — Inwentarz przyjęcia darów starostwa grodzieńskiego z 1578 roku. AGAD, Archiwum Kameralne, I/10.
- IT — Inwentarz starostwa tykocińskiego, 1571 i 1573 r. AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego, dz. LVI, t. 4.
- KB — Księga grodzka Brańska 1640–1641. WAP w Białymstoku.
- KD — Księga ziemska drohicka (summarusz) 1640–1697. Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Białymstoku.
- MK — Metryka Koronna. AGAD, 168, 169.
- RM — Rejestr podatku pogłównego powiatu mielnickiego z 1673 r. AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego dz.I, nr 70.
- RPD — Regestr pogłównego dwojga w roku 1676 uchwalonego. Biblioteka Czartoryskich, Kraków, rkps 1099, 1775.

Druki

- AU — Spis szlachty ziemi bielskiej i drohickiej składającej przysięgę na wierność Koronie Polskiej w 1569 r. W: S. Kutrzeba, W. Semkowicz (wyd.), Akta Unii Polski z Litwą 1385–1791. Kraków, 1932, s. 236–264.
- AWAK 31 — Akty o litovskih Tatarah. [W:] Akty izdavaemye Vilenskoû Arheografičeskoû Komissijeju (dalej: AWAK), 31. Viln'ûs, 1906.
- IB — Inwentarz miasta Brańska z 1558 r. AWAK, 14. Wilno, 1887, s. 24–25.
- IN — Inwentarz miasta Narwi z 1560 r. AWAK, 14. Wilno, 1887, s. 61–76.
- JI — Popis wojenny ziemian województwa podlaskiego 1528 r. Powiat Bielski, Drogiński i Mielnicki 1580 r. W: A. Jabłonowski. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. T. 6: Podlasie. Źródła Dziejowe, 17, cz. 1. Warszawa, 1908.
- JIII — Spis urzędników województwa podlaskiego XV–XVII w. W: A. Jabłonowski. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. T. VI: Podlasie. Źródła Dziejowe, 17, cz. 3. Warszawa, 1910, s. 242–256.
- RBS — Regestr pomiary miasta Brańska i Suraża z należącymi do nich włościami z 1560–1563 r. W: Piscovaâ kniga Grodnenskoj ekonomii s pribavleniâmi. Cz. 2. Viln'ûs, 1882.
- RG — Regestr pomiary włócznej ekonomii grodzieńskiej dokonanej w latach 1558–1563. W: Piscovaâ kniga Grodnenskoj ekonomii s pribavleniâmi. Cz. 1. Viln'ûs, 1881.

- RTD — P. Borawski, W. Sienkiewicz, T. Wasilewski, Rewizja dóbr tatarskich 1631 r. — summary i wypisy. *Acta Baltico-Slavica*, 20, 1989, s. 58–135.
- UP — E. Dubas-Urwanowicz i in. (oprac.). *Urzednicy podlascy XIV–XVIII wieku*. Spisy. Kórnik, 1994.

LITERATURA

- Abramowicz, Z. (1993). *Imiona chrzestne bialostoczan w aspekcie socjolingwistycznym (lata 1885–1985)*. Białystok: Wyd. Filii UW w Białymstoku.
- Abramowicz, Z. (2010). *Antroponimia Żydów bialostockich*. Białystok: Trans Humana.
- Abramowicz, Z., Citko, L., Dacewicz, L. (1997–1998). *Słownik historycznych nazw osobowych Białostoczczyzny (XVI–XVII w.)*. T. 1–2. Białystok: Instytut Filologii Wschodniosłowiańskiej. Uniwersytet w Białymstoku.
- Agasso, D. i in. (2011). *Święci na każdy dzień*. Przeł. A. Kika, Jolanta Sas-Wydro, Krzysztof Stopa. Wyd. 2 zm. Kielce: Jedność.
- Beider, A. (2001). *Dictionary of Ashkenazic Given Names*. Bergenfield, New Jersey: Avotaynu, Inc.
- Bibliâ. *Knigi Svâshennogo Pisaniâ Vethogo i Novogo Zaveta*. (1998). Moskva: Rossijskoe Biblejskoe Obšestvo.
- Bubak, J. (1993). *Księga naszych imion*. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Charkiewicz, J. (2015). *Kult świętych w Kościele prawosławnym*. Teologia. Historia. Formy. Typologia. Warszawa: Warszawska Metropolia Prawosławna.
- Dacewicz, L. (2008). *Antroponimia Żydów Podlasia w XVI–XVIII wieku*. Białystok: Trans Humana.
- Feldblyum, B. (1998). *Russian-Jewish Given Names*. Teaneck, New Jersey: Avotaynu, Inc.
- Fros, H. SI, Sowa, F. (1979). *Twoje imię*. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny. Wyd. 2. Kraków: WAM.
- Jarmolik, W. (1989). *Powstanie województwa podlaskiego*. *Białostoczczyzna*, nr 4 (16), s. 6–9.
- Kolatch, A. J. (1998). *Best Baby Names for Jewish Children*. New York: Jonathan David Publishers, Inc.
- Laszuk, A. (1999). *Ludność województwa podlaskiego w drugiej połowie XVII wieku*. (Prace Białostockiego Towarzystwa Naukowego, 43). Warszawa: Białostockie Towarzystwo Naukowe–Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych.
- Malec, M. (1994). *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce*. *Prace IJP PAN*, 94. Kraków: IJP PAN.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*. Biblia Tysiąclecia. (1991). Wyd. 4. Poznań: Pallotinum.
- Superanskaâ, A. V. (1998). *Slovar' russkikh ličnyh imen*. Moskva: OOO Firma Izdatelstvo AST. *The Holy Bible Containing the Old and New Testaments (SW 3NN)*. London: Cambridge University Press.
- Tronina, A., Walowski, P. (2009). *Biblijne nazwy osobowe i topograficzne*. *Słownik etymologiczny*. Series Biblica Paulina, 7. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła.
- Wyrobisz, A. (1981). *Podlasie w Polsce przedrozbiorowej*. W: A. Wyrobisz (red.), *Studia nad społeczeństwem i gospodarką Podlasia w XVI–XVIII w.* Warszawa: Wydawnictwa UW, s. 173–210.

SKRÓTY

akad.	— akadyjski	łac.	— łaciński
aram.	— aramejski	lud.	— ludowy
bibl.	— biblijny	sum.	— sumeryjski
egip.	— egipski	śrwniem.	— średnio-wysoko-niemiecki
elem.	— element	tat.	— tatarski
etym.	— etymologia	teofor.	— teoforyczny
gr.	— grecki	trad.	— tradycja
hebr.	— hebrajski	ts.	— to samo
im.	— imię	zachsum.	— zachodniosumeryjski

SUMMARY

THE OLD TESTAMENT NAMES IN THE CULTURE OF JEWS AND CHRISTIANS
FROM THE REGION OF PODLASIE

The common layer of Jewish and Christian name systems consists of biblical names from the Old Testament. The comparison showing how these Old Testament names functioned in both faiths on Podlasie in 15th–16th centuries revealed a close connection between chosen names as well as their popularity over the centuries and cultural traditions formed by faith.

Key words: anthroponymy, biblical names, culture, Judaism, Christianity